

σθεναρᾶς καὶ ἀπροσμάχητου διαλεκτικῆς¹⁾). Κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην αἱ περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι εἶναι πολλῶν ὑπέρτεραι. Τούτων δ' ὑπάρχουσι δύο, ἐμφανίζουσαι πρὸς τὰς ἤδη ἐξετασθείσας περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας ἰδιαιτέραν συγγένειαν, καθόσον τείνουσι νὰ ἐνώσωσι τὰς δύο σειράς, ψυχικὴν καὶ ὀργανικὴν, εἶναι δὲ αὗται αἱ ἐνίζουσαι θεωρίαι, ἤτοι ἡ πνευματοκρατικὴ καὶ ἡ ὕλοκρατικὴ.

Αἱ φιλοσοφικὴ διδασκαλίαι.

Αἱ ἐννοιτικαὶ διδασκαλίαι: ὕλοκρατικὴ καὶ πνευματοκρατικὴ ἐνδοχῆ.

Οὐδεμία κατὰ τὴν θεωρητικὴν ἀξίαν εἶναι δυνατὴ σύγκρισις τῶν ὀλιστικῶν θεωριῶν πρὸς τὰς πνευματοκρατικάς, γνωστῆς οὕσης τῆς ἀναμφισβητήτου ὑπεροχῆς τῶν πνευματοκρατικῶν θεωριῶν, ὧν ἀνεφάνησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἔξοχοι καὶ διαπρεπεῖς ὑπέρμαχοι, ἀναβιβάσαντες τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν εἰς ὕψιστον βαθμὸν διασημικῆς καὶ ἠθικῆς εὐγενείας. Ἄλλ' ὁ ὀλισμὸς ἠδδοκίμησε μόνον παρὰ τοῖς μετριώτερον πεπαιδευμένοις: ἡ ἄγαν ἀπλή μορφὴ αὐτοῦ, ἐνῶ ἠπῆρξεν πάντοτε ἀρσστή εἰς τοὺς ἀγαπῶντας τὰς εὐκόλους λύσεις, οὐδέποτε ἐπήρκεσεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν εἰθισμένων νὰ διασκοπῶσι τὰ θεωρητικὰ προβλήματα ἐν τῇ πραγματικῇ ἐπιπλοκῇ των. Ἀποδοκιμαζόμενος ὑπὸ τῶν θετικῶν φιλοσόφων, οἵτινες ἀπέκρουσαν πάντοτε μετ' ἀγανακτικῆς τὴν κατηγορίαν, ὅτι παρὰ πολὺ ρέπουσι πρὸς αὐτόν, ὑποβλέπεται ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μετὰ δυσπιστίας καὶ ὑπὸ τῶν κοινότερον πεπαιδευμένων, οἵτινες ἤδη ἀπέκαμον καὶ ἐν μέρει ἠπατήθησαν διὰ τῶν μὴ τηρηθεισῶν ὑπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ἀφειδῶν ὑποσχέσεων. "Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μορφὴ τις φυσικῆς ἐνεργείας παραβλήτῃ ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς πρὸς τὴν θερμότητα ἢ πρὸς τὸν ἤλεκτρισμὸν ἢ πρὸς τὸ φῶς εἶναι ἀφελῆς γνώμη, γενομένη ἤδη καταγέλαστος καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν φιλεπιστημόνων ἐκείνων, οἵτινες πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐνέκρινον αὐτὴν ὡς τι εὐχερὲς καὶ ἀναντίλεκτον δόγμα· δὲν θὰ ἦτο δὲ ἀξία τοῦ κόπου ἢ ἀνασκευῆ αὐτῆς, ἐὰν μὴ ἔ

1) Ἡ περὶ ζωτικῆς δυνάμεως θεωρία κατὰ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφὰς ἔσχε ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πλείστους ὁπαδοὺς ἐκ τῶν βιολόγων τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς ἐφαίρεται ἡ σχολὴ τῶν λεγόμενων μορφολογικῶν ψυχολόγων (Franco, Pauly κλπ.), ἥτις ἀπὸ τοῦ 1907 δημοσιεύει τὴν Zeitschrift für den Ausbau der Entwicklungslehre. Ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ ποικίλας μορφὰς ἀσπάζονται τὴν περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς ἀρεσιν ὁ Giardina, ὁ Garrazzi καὶ ἄλλοι. Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν θεωριῶν τούτων καὶ τῶν μηχανικῶν θεωριῶν κατὰ τὸν XIX αἰῶνα πρὸβλ. τὸ βιβλίον τοῦ K. Braeunig, Mechanismus und Vitalismus in der Biologie des XIX Jahrhunderts.

ὄλισμός ἐπειράτο δι' ἄλλων ὁδῶν νὰ φθάσῃ εἰς τὰ πορίσματα, ἅτινα διὰ τῶν πηλαιῶν μέσων ἐφάνοντο πάντοτε μᾶλλον ἀπομακρυνόμενα ¹⁾. Ἐκ τῶν ἐρειπίων δὴλον ὅτι τοῦ παλαιῦ ὄλισμοῦ ἀνεφάνη τρόπος τις ἐρμηνείας τῶν ψυχικῶν γεγονότων, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ καθαρὰ ψυχολογία δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἀληθινὴν ἐξήγησιν τῶν γεγονότων τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ μόνον νὰ περιγράψῃ αὐτά, ἐξήγησιν δὲ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, τ. ἔ. αἰτιώδη ἀλληλουχίαν μόνον ἢ φυσιολογία δύναται νὰ παράσχη. Τὸ περίεργον δ' εἶναι ὅτι τὴν γνώμην ταύτην ἀσπάζονται οὐ μόνον νεώτεροί τινες ψυχοφυσικοί, ἔχοντες τάσεις πρὸς τὴν θετικὴν διδασκαλίαν (οἷον ὁ Ebbinghaus, Külpe, Zielien κλ.), ἀλλὰ καὶ τινες ἄλλοι καθαρῶς ιδεοκρατικοί, ὡς ὁ James καὶ ὁ Claparède. Ἀμφότεροι οἱ σύγγραφοί οὗτοι παραδέχονται λ. χ. ὅτι ὁ μόνος ἀληθὴς «νόμος» τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων ὑφίεται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ ἀνατομικῷ καὶ φυσιολογικῷ συνδέσμῳ, ὅστις εἶναι ἡ ὕλική τούτου ὑπόστασις ²⁾. «Ἡ ἀληθὴς ὁδός, ὅπως καθορθώσωμεν νὰ εἰσδύσωμεν βαθύτερον εἰς τὸ μυστήριον τῆς τάξεως τῶν ἡμετέρων παραστάσεων, λέγει ὁ James, εἶναι ἡ τῆς ἐγκεφαλικῆς φυσιολογίας. Εἶναι πολὺ μακρὰν ἔτι ὁ χρόνος, καθ' ὃν οἱ φυσιολόγοι θὰ δύνανται νὰ παρακολουθῶσι πραγματικῶς ἀπὸ τῆς μιᾶς κυτταρικῆς στιβάδος εἰς τὴν ἑτέραν τὰς ἀκτινοβολίας, ὅς καθ' ὑπόθεσιν ἐπικαλούμεθα. Πιθανὸν δὲ μάλιστα μηδέποτε νὰ ἔλθῃ. Προσέτι δὲ ὁ σχηματικὸς τρόπος, οὐ ἐποησάμεθα χρῆσιν, εἶναι ἀμέσως εἰλημμένος ἐκ τῶν ἀναλύσεων τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων εἰς τὰ στοιχειώδη αὐτῶν μέρη, μόνον δὲ κατ' ἀναλογίαν ἐπεκτείνεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ὁ τοιοῦτος σχηματισμὸς, μόνον ὅταν θεωρῆται ὡς ἐνσωματωθεὶς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, δύναται νὰ καθορθώτῃ νὰ παριστῆται αἰτιώδης. Οὗτος εἶναι κατ' ἐμὲ ὁ τελικὸς λόγος, δι' ὃν δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ τάξις τῆς ἐμφανίσεως τῶν περιεχομένων τῆς διανοίας ὑφίεται μόνον εἰς τὴν ἐγ-

¹⁾ Ἄλλ' ἱστορικὰ τινὰ λείψανα τοῦ ὄλισμοῦ δεικνύουσι περίεργον ζωτικότητα. Ἀναγινώσκοντες λ. χ. τὰ *Αἰνίγματα τοῦ Κόσμου* τοῦ Ἐρν. Haeckel, ἐκπληττόμεθα ἐπὶ τῇ εὐχεραίᾳ, μεθ' ἧς ὁ συγγραφεὺς ἐμιλεῖ λ. χ. περὶ τῆς ψυχολογίας ὡς μέρους τῆς φυσιολογίας (ἐκδ. γαλλ. σελ. 161) καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης, ἣν ἔχει αὕτη νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς φυσιολογίας, ἧτις μετὰ τῆς ἀνατομικῆς κατὰ τὰς τελευταίας τρεῖς δεκαετηρίδας ἐπέτελεσε μεγάλας προόδους (σελ. 103). Εἶδομεν δ' ὅμως ὅτι πᾶν τοῦνογιον ἀληθεύει, αἱ δὲ τεθρυλημέναί μεγάλαί προόδοι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀντανάκλασις τις τῶν ψυχολογικῶν θεωριῶν ἐν τῇ φυσιολογίᾳ! Ἄλλως δὲ πολλοὶ θυμύμαται τοῦ Haeckel ἀσπάζονται μετὰ τινος περισκέψεως πολλῶ μᾶλλον τὸ περὶ «παμφυχίας δόγμα» αὐτοῦ ἢ τὸν ἑωλον ὄλισμόν του.

²⁾ James, *princip. of psych.* κεφ. XIV. Claparède, *L'association des idées* σελ. 5 κἑ.

κεφαλικήν φυσιολογίαν». Καί οὕτως ὁ James ἐπινοεῖ νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τί γεγονότα τινὰ ἐπικρατοῦσιν ἄλλων, ὡς σαφῶς καταφαίνεται λ. χ. ἐπὶ τῶν ὄνείρων καὶ τῶν τοιοῦτων ¹⁾).

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἄλλων περὶ τοῦ τοιοῦτου θέματος παρατηρήσεων τοῦ James καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν αὐτοῦ ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν τὸ ἀληθές σημαίνον, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς οὗτος προσνέμει εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἀποφάνσεις, αἷ δὲν εἶναι δυνατόν, χωρὶς νὰ περιπέσωμεν εἰς δεινὴν ἀνακρίθειαν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν καθ' ἣν ἔννοιαν ὁ James θεωρεῖ δυνατόν ἀληθινὴν τινα ἐξήγησιν τοῦ ψυχολογικοῦ γεγονότος τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν, μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ τοιοῦτου γεγονότος εἰς τὸ σύστοιχόν αὐτοῦ φυσιολογικόν. Ὁ James δὲν ἐννοεῖ μὲν τὸ πρῶτον ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ εἰς τὸ ὅτι μόνη ἡ φυσιολογία δύναται νὰ διδῇ ἀληθινὰς ἐξηγήσεις, ἡ δὲ ψυχολογία οὐδεμίαν, ἐνδέχεται εὐχερῶς νὰ γάγῃ εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ὁ James καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ (ὡς ὁ Claracéle), νομίζουσι δυνατόν ἐξηγητικὴν τινα ψυχολογίαν μόνον ἐπὶ τῷ ὄρφ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν φυσιολογικῶν ἐπισημῶν, μεταφερομένων εἰς τὴν οἰκείαν τῶν ἐπιστημῶν τούτων περιοχὴν τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν συλλογισμῶν, οἷτινες ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν τῆς ψυχολογίας. Τὸ βῆμα εἶναι βεβαίως βραχύτατον καὶ φυσικώτατον. Ἀλλ' εἶναι ἐπάναγκες πρὸς πικντελῆ διασκεδασμὸν τῆς ἀμφιλογίας νὰ σημειωθῇ ὅτι φυσιολογικὴ τις ἐξήγησις, ὀφείλουσθ ἀναγκαίως νὰ κινήσῃ ἐντὸς ὁρίων μὴ συμπεπτόντων πρὸς τὰ ὅρια τῆς ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας, οὐδὲν θὰ ἤδύνατο νὰ ἐπιχέῃ φῶς ἐπὶ φαινομένων, ἅτινα ἀναπτύσσονται μετὰ χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων οὐδὲν τὸ κοινὸν ἐχόντων πρὸς τὸν ψυχικὸν βίον. Ὁ συνειρμὸς τῶν παρεστάσεων, ἵνα ἐμμείνωμεν ἐν τῇ περιπτώσει, περὶ ἣν διατρίβει ὁ James, ψυχολογικῶς ἐξεταζόμενος εἶναι γεγονός, οὐ ἡ ἐκτίμησις μόνον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἀμέσου ἀντιλήψεως δύναται νὰ δοθῇ· καὶ ἂν δ' ἠθέλομεν καταρθῶσαι νὰ νιχνεύσωμεν καὶ νὰ νέωμεν τὸν αἰτιάθη εἶρμὸν καὶ τοὺς νόμους τῶν ἐγκεφαλικῶν «ἀκτινοβολιῶν», θὰ παρέμενε πάντοτε σκοτεινὸς ὁ ἐσώτατος καὶ εἰδικὸς ποιοτικὸς χαρακτήρ, ὁ ἀποτελῶν τὴν οὐσίαν τοῦ γεγονότος τούτου. Τὸ ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως πλείστου διαφέροντος καὶ σπουδῆς ἄξιον περὶ τὸ γεγονός τοῦ συνειρμοῦ δὲν εἶναι τόσον ἡ γεγονότος τινός, εἰς τὴν συνείδησιν ἐπανερχομένου, ἐπακολούθησις εἰς ἕτερον ἤδη παρόν, ὅσον ἡ εἰδικὴ ἀπόχρωσις, ἣν προσλαμβάνει ἡ ἐπάνοδος αὕτη καὶ ἡ ἀνάπλασις αὕτη συγχωνευομένη ἐν τῇ ὀλικῇ εἰκότι τῆς παρούσης ψυχολογικῆς στιγμῆς. Ἴδου διὰ τί ὁ νόμος τῆς ἀποκαταστάσεως ἡ, ὡς καλοῦσιν αὐτόν, τῆς «ὀλώσεως» ὀρθῶς ὑπελή-

¹⁾ James, ἐ.θ' ἀν. σελ. 426 τῆς ἰταλ. μεταφράσεως.

φθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων ψυχολόγων ὡς ὁ μόνος ἀσφαλῶς ἀποδεικνυόμενος συνειρμικός νόμος. Ἡ ἀρχὴ ἐκείνη τῆς ἐνότητος καὶ τῆς συνθέσεως, δεσπόζουσα ἐν τῷ βίῳ τῆς συνειδήσεως, ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ συνειρμῷ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων¹). Εἰς διαφώτισιν καὶ ἐξήγησιν τοῦτου, ὅπερ εἶναι ἡ οὐσιώδης ἄποψις τοῦ συνειρμικοῦ γεγονότος, οὐδαμῶς χρησιμεύει οἰαδήποτε δυνατὴ γνῶσις τῶν νευρικῶν συνδέσεων. Ὅθεν ἡ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἐξήγησιν προσκρινομένη ὑπεροχὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἐνδέχεται μὲν νὰ εἶναι ὑποκείμενον συζητήσεως ἐν γενικῇ τινι θεωρίᾳ τῆς γνῶσεως, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀποχρῶντας λόγους, ὅπως ἀντιποιῆται προνομιοῦχος θέσεως ἐν πραγματεία, ἥτις πρῶτιστα καὶ μάλιστα ὑποκείμενον ἔχει τὴν μελέτην τοῦ ἐνσυνειδήτου γεγονότος.

Τὰ μέγιστα προήγαγε τὴν καθαρῶς ψυχολογικὴν παρατήρησιν ἡ πνευματοκρατικὴ διδασκαλία, ἥτις ὀρμωμένη ἔκ τινος ἐναντίας πρὸς τὴν ὑλοκρατικὴν ἀπόψεως παρὰδέχεται ὡς μόνον ἀπολύτως βέβαιον γεγονός τὸ πνεῦμα, ἐνῶ ἡ συμβίωσις τοῦ ὑλικοῦ κόσμου εἶναι μόνον γνῶσις ἔμμεσος, circa rem. Ὅτι ἡ ἀφρηρία τῆς ἐκδοχῆς ταύτης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐννοιαν, ἣν εὐνάμεθα νὰ ἔχωμεν, τοῦ ἐνσυνειδήτου γεγονότος, εἶναι ὀρθή, δυσκόλως δύναται τις νὰ ἀμφισβητήσῃ· ὅσονδήποτε διάφοροι καὶ ὅν εἶναι αἱ γνῶμαι περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ γεγονότος τοῦτου, ὁμολογητέον ὅτι ἔχομεν αὐτοῦ τὴν ἄμεσον ἐκείνην καὶ ἐποπτικὴν γνῶσιν, ἥς ἄνευ οἰαδήποτε μορφῆς ὑπάρξεως, τῆς τε νοήσεως καὶ τοῦ πραγματικοῦ, δὲν εἶναι οὐδὲ νοητῆ. Οὐ μόνον ὁ ἀπαδὸς τῆς θετικῆς σχολῆς, ὁ οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον ἐν τῇ ὑφῆ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ἀποδεχόμενος παρὰ τὸ αἴσθημα, ὅπερ εἶναι ἀκριβῶς ψυχικὸν γεγονός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὑλιστής, ὁ οὐδεμίαν ἄλλην μορφήν πραγματικότητος παρὰδέχόμενος παρὰ τὴν ὕλην, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἀπὸ τῆς συνειδήσεως, ἔστω καὶ ἂν αὕτη θεωρῆται ὑπ' αὐτοῦ ὡς τις πρᾶξις, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὀρμηθῇ ἀκριβῶς, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀπάτης καὶ ἀνακατασκευῆ τὸν κόσμον ἐν τῇ ὀρθῇ καὶ ἀληθινῇ πραγματικότητι αὐτοῦ. Τὴν ἐποπτικὴν λοιπὸν ἀμεσότητά τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος εἶναι δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης μέχρι τοῦ νὰ θεωρῶμεν ἐν τελείᾳ πρὸς τὸν ὑλισμὸν ἀντιθέσει ὡς ἀπάτην τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ὡς ἀπλοῦν γέννημα καὶ ἀποβλάστημα τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ἡ ἀπόστασις εἶναι οὐχὶ μικρά. Εἶναι εἰς ἀνάγκη, ὅπως ὑπερβῶμεν αὐτήν, νὰ ἀποδείξωμεν τὸ δυ-

¹) Πρβλ. ἀνωτέρω κεφ. III, σελ. 222. «Convergent Suggestion» (συγκλινοῦσαν διέγερσιν) καλεῖ εὐστοχώτατα ὁ Sully τὴν συνθετικὴν ταύτην ἀνάπλασιν. Ὅρα τὴν καλλίστην καὶ εὐρεῖαν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάπλασιν τοῦ γεγονότος τοῦτου ἐν τῇ I τῷ μῦ τοῦ βιβλίου τοῦ The human Mind, σελ. 340 κέ. Πρβλ. καὶ Höfding, La relativité philosophique, σελ. 181 κέ. (γαλλ. μεταφρ. 1925).

νατὸν γνώσεως, ἐχούτης ἓνα μόνον ὄρον, ὑποκείμενόν τι, πρὸς ὃ νὰ μὴ ἀντιστοιχῇ ἀντικείμενον. Καὶ τοῦ δυνατοῦ τούτου τὴν ἀπόδειξιν οὐδέποτε κατώρθωσεν ἡ πνευματοκρατικὴ διδασκαλία νὰ παράσχη· διό, ἵνα μετ' ἐπιτυχίας βαθίσῃ ἀντίστροφα πρὸς τὴν βαθεῖαν, μακροχρόνιον καὶ καθολικὴν τῶν ἀνθρώπων πίστιν εἰς τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν κόμου ἐξωτερικοῦ πρὸς τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις, τὴν ἡμετέραν νόησιν, τὴν ἡμετέραν φαντασίαν, ὤφειλε νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὑπέρλεπτα ἅμα καὶ ἥκιστα πειστικὰ τεχνάσματα διαλεκτικῆς κατὰ μέγα μέρος μορφολογικῆς. Ἡ ἔλλειψις διαλεκτικῆς ὑπῆρξε τὸ ἀναγκαῖον σφάλμα τῆς ὑλοκρατικῆς θεωρίας· ἡ κατάχρησις τῆς διαλεκτικῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀνάγκη τῆς πνευματοκρατικῆς θεωρίας. Ὡστε ἐν τῇ οὕτω καθαρᾷ καὶ ἀπλῇ αὐτῆς μορφῇ τῆς ἀπολύτου ἀρνήσεως τοῦ ὕλικου κόσμου ἔσχεν ὀλίγους θιασώτας. Οἱ ἐξοχώτατοι φιλόσοφοι, οἵτινες δι' ὄρου, ἔχοντας λίαν εὐρείαν σημασίαν, δύνανται νὰ καλῶνται «πνευματοκρατικοί», ἢ εἶναι «ὀρθολογικοί» (Έγγελος) ἐπὶ τῆς ἐννοίας, καθ' ἣν ἡ πραγματικότης ἀναπτύσσεται πρὸ πάντων ἐν τῇ μορφῇ τῆς λογικῆς νοήσεως, ἢ ἐξυψοῦντες τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν ὀρμῶνται ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (Φίχτιος) ἢ εἶναι θιασῶται τοῦ «δουϊσμοῦ» ὅλης καὶ πνεύματος (Καρτέσιος, Lotze) ἢ τέλος ἔχοντες τῆς διδασκαλίας τῆς ταυτικότητος τῶν δύο οὐσιῶν, φυσικῆς καὶ ὕλικῆς (Σπινόζας, ἐν μέρει Λεϊβνίτιος, Φέχγκερος κλπ.). Τὴν ἀξίαν λοιπὸν τῶν πνευματοκρατικῶν διδασκαλιῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν καὶ διερευνήσωμεν κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας ἀπόψεις καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰς δύο τελευταίας.

Ἡ δουϊστικὴ θεωρία.

Πασιῶν τῶν περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος ἐκδοχῶν ἢ πάντοτε μάλιστα ἀσπαστῆ γενομένη ἐν τε τῇ συνειδήσει τῶν πολλῶν καὶ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ θεωρίᾳ εἶναι ἡ λεγομένη δουϊστικὴ ἢ δουϊστικὴ διδασκαλία. Αὕτη ἀποφάνεται μὲν ὅτι ὑπάρχει εἰδικὴ θεμελιώδης διαφορά ἀπ' ἀλλήλων τῶν δύο τάξεων τῶν γεγονότων, καλουμένων ὑπ' αὐτῆς «ἐσωτερικῶν» καὶ «ἐξωτερικῶν», ὧν ἑκατέρωθεν κυβερνᾶται ὑπὸ τῶν οἰκείων νόμων, ἀλλ' ἅμα παραδέχεται ἐπίδρασιν ἐπ' ἀλλήλας τῶν δύο τούτων τάξεων, ἐπιτρέπουσαν λ. χ. εἰς τι φαινόμενον τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἢτοι εἰς τι ἐξωθεν ἐρέθισμα, «νὰ μεταμορφοῦται» εἰς αἴσθημα καὶ τ' ἀνάπαλιν εἰς ἔσωθεν ὀρμὴν τῆς ψυχῆς νὰ μετατρέπηται εἰς κίνησιν τοῦ ἡμετέρου σώματος. Ἐν δὲ τῇ δημοδυστέρᾳ αὐτῆς μορφῇ ἀπαδέχεται ὡς ἀναμφισβήτητον γεγονὸς διηνεκῆ ἐπενέργειαν τοῦ ἐξωτερικοῦ περιέχοντος, τῶν φυσικῶν καὶ κλιματικῶν ὄρων ἢ τῆς καταστάσεως τοῦ ἡμετέρου σώματος ἐπὶ τῆς ἡμετέρας θυμικῆς διαθέσεως καὶ τοῦ χαρακτήρος, ἐπὶ τῆς πορείας καὶ κατευθύνσεως τῶν ἡμε-

τέρων ιδεῶν κλπ. Καὶ ἐν ταύτῃ δὴ τῇ μορφῇ εἶναι ἡ διδασκαλία αὕτη τὰ μάλιστα ἀσμενιστὴ παρὰ τοῖς πολλοῖς. Ἄγγλος δὲ συγγραφεὺς, ὁ Hack Tuke, ἐγένετο πρὸ τεσσαρακονταετίας, οὕτως εἰπεῖν, ἐρμηνευτῆς τῶν δημωδῶν τούτων δοξασιῶν ἐκθεῖς αὐτὰς ἐν τινι περὶ τῶν σχέσεων πνεύματος καὶ σώματος βιβλίῳ ¹⁾, ὅπερ διὰ τὸν ἐμπειρικὸν ἅμα καὶ σχετικῶς συστηματικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα δύναται νὰ θεωρηθῆται ὡς τυπικωτάτη ἔκφρασις τοῦ διαδεδομένου τούτου τρόπου διανοήσεως. Ὅτι δὲ ὁ τρόπος οὗτος συχνὰ διαμάχεται ἀντικρὺς πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτήμης καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς ψυχολογίας διδασκόμενα, τούτο βλέπομεν πάραυτα ἐκεῖ τοῦ προμνημονευθέντος βιβλίου, ὅπου, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ψυχικῆς καταστάσεως ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος, παρατίθεται ὡς παράδειγμα τῆς τοιαύτης σχέσεως ἡ ἐπενέργεια, ἣν ἡ ἡμετέρα βούλησις καὶ διάνοις δύνανται νὰ σκῶσιν ἐπὶ τὰ αἰσθήματα, ὡσεὶ μὴ ἦτο ἤδη ψυχολογικὴ ἔννοια ἐκ τῶν στοιχειωδεστάτων, ὅτι καὶ τὸ αἰσθημα εἶναι ψυχικὸν γεγονός, ὅπως ἡ διάνοις καὶ ἡ βούλησις! Ὡστε ἡ ἀξιουμένη αὕτη ἐπίδρασις δύναται νὰ ἀναχθῆ, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, εἰς ἐπενέργειαν ψυχικῶν τινῶν γεγονότων ἐπὶ τινὰ ἄλλα. Καὶ περὶ πάντων τῶν ἄλλων ἐν τῷ βιβλίῳ ἐκεῖνῳ μνημονευομένων γεγονότων, ἐν οἷς ἡ ἄποψις αὕτη ἔχει ὑπὲρ ἐχυτῆς σπουδαιότερους κατ' ἐπίφασιν λόγους, τὸ διέπον τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς κριτήριον εἶναι πάντοτε τὸ καθαρῶς ἐμπειρικὸν τῆς διαδοχῆς δύο γεγονότων διαφόρου τάξεως, οἷον διαταραχῆς τῶν ψυχικῶν δεξιοτήτων ἕνεκα σωματικῶν καὶ ἰδίᾳ νευρικῶν διαταραχῶν, ἢ τῆς ἀντιθέτου ἐπιδράσεως τῆς ψυχικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῶν φυσιολογικῶν ὄρων καὶ τῆς συνακολούθου θεραπείας, ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς ἠθικῆς μεταχειρίσεως, τῆς λεγομένης «ψυχικῆς θεραπείας», ἐκτὸς τῶν ἔτι ἀπλουστερῶν καὶ κανονικῶν καὶ συνεχῶς καὶ εὐχερῶς ἐπιδοσθαιουμένων γεγονότων τῶν ἐκουσίων τοῦ ἡμετέρου σώματος κινήσεων ἀμέσως διαδεχομένων ἔντονόν τινα βουλευτικὴν πράξιν. Οὐδὲ πρέπει νὰ παρέλθωμεν ἀμνημόνευτον τὴν συχνὴν σύγχυσιν, εἰς ἣν περιπίπτει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, λίαν εὐχερῶς συμπαρατάσσειν ὁμοῦ καὶ ἐκουσίας καὶ ἀντανεκλαστικὰς κινήσεις ²⁾. Πάντα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐκτίθενται καὶ περιγράφονται χωρὶς οὐδέποτε νὰ προκύπτῃ ὁ ὑπαινιγμὸς εἰς θεμελιώδη τινὰ ζήτησιν περὶ τοῦ δυνατοῦ ἐπιδράσεώς τινος τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος ἐπὶ τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἣτις ζήτησις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαια, ἐάν τις θέλῃ νὰ κρίνῃ τὴν θεωρίαν τῆς ἐπαλλήλου ἐπιδράσεως κατὰ κριτήριον ἐξερχόμενον τῆς καθαρᾶς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως, ἐνὶ δὲ λόγῳ κατὰ φιλοσοφικὸν κριτήριον.

¹⁾ D. H. Tuke, Le corps et l'esprit (γαλλ. μετα p. 1886).

²⁾ H, Tuke, ἐνθ' ἀν. μερ. II καὶ III.

Ὁ συγγραφεύς, ὁ μετὰ δεινῆς διαλεκτικῆς καὶ μετὰ τοῦ κύρους εὐρείας καὶ ἀδράς ἐπιστημονικῆς παιδείας αὐστηρότερον ὑπερμαχήσας τῆς θεωρίας τοῦ δυϊσμοῦ, ὑπῆρξεν ὁ Lotze. Ὁ Καρτέσιος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτής τῆς τοιαύτης θεωρίας, ἐσπούδαζε μᾶλλον (εἶναι δὲ οὗτος εἰς τῶν μάλιστα πρωτοτύπων χαρακτήρων τῆς θεωρίας του), ὅπως καθορίσῃ τὴν ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰν τῶν δύο σειρῶν, ἐκτατῆς καὶ ἀνεκτάτου, ἢ ὅπως ἀκριβῶς τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς ποικίλους τρόπους τῆς ἐπαλλήλου ἐπενεργείας αὐτῶν, ἣν λίαν εὐχερῶς ἐκδέχεται ὡς πραγματουμένην ἐν τῷ κωνάρῳ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ὑπερτέρας θείας δυνάμεως. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι ἡ ἐξήγησις δὲν ἦτο ἐπαρκής, ἄλλως τε καὶ ἀφ' οὗ οὐδεὶς φιλόσοφος ὠρύξε μεταξὺ τῶν δύο σειρῶν, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, βαθυτέραν ἀδυσσον: ἐνθεν μὲν ἡ ἀπλή, ἡ παγία ψυχὴ, ἡ οὐσα νόησις, ἐνθεν δὲ ἡ ἐκτατὴ καὶ πολλαπλῆ ὕλη. Πιχραλείποντες τὴν ἀποψιν τοῦ Λεϊβνιτίου, προσεγγίζουσιν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ταυτότητος μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν δυϊσμόν, καὶ τὴν τοῦ Ἑρβάρτου, συναρμόζοντες τὴν ἑαυτοῦ καθαρῶς πνευματοκρατικὴν περὶ τῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ ἀμεταβλήτου τῆς πνευματικῆς οὐσίας γνώμην μετὰ τῆς μοναδολογικῆς μεταφυσικῆς ἐκδοχῆς του, εὐρίσκομεν ὅτι μόνος ὁ Lotze ἐνεχάραξεν ἐν τῇ δυϊστικῇ ἐκδοχῇ τὸν σφύεστατον καὶ ὀριστικώτατον ἐκείνον τύπον, ὅστις παρέμεινεν εἰς ἄκρον κλασικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀπέδη ὁ ὑπογραμμός, καθ' ὃν διεμορφώθησαν καὶ διεσχηματίσθησαν αἱ ἰδέαι πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἀποκλίνοντες πρὸς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ἔκρινον ἄγαν πενιχρὰς τὰς συνήθεις καὶ ἐμπειρικὰς ἀποδείξεις τῆς ἐπιπολαζούσης φιλοσοφίας.

Ὁ Lotze νομίζει πρώτιστα καὶ μάλιστα ἐπάναγκες νὰ ὑποβάλῃ ὑπὸ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα μόνιμον «ὑποκειμένον», μάλιστα μὲν διὰ τὴν φύσιν τοῦ ἡμετέρου νοῦ, ἔχοντος χρεῖαν ὑποκειμένου, ὅπως εἰς αὐτὸ ἀναφέρῃ τὰς ἐκαστοῦ καταστάσεις καὶ ἐνεργείας, ἔπειτα δὲ διὰ τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐγώ, ἧτις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθῇ πρὸς ἄλλο τι εἶδος ἐνότητος. Τῷ ὄντι πᾶσα ψυχικὴ ἐνότης, καὶ αὕτη ἡ τοῦ ἡμετέρου ὀργανωμένου σώματος, νοεῖται ὡς ἐνότης μόνον ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου πνεύματος: διότι, γενομένης ἀφαιρέσεως τούτου, προκύπτει αὕτη συγκειμένη ἐκ πολλαπλότητος μερῶν. Ἀλλ' ἡ ἐνότης εἶναι πρωτόγονον καὶ εἰδικὸν γεγονός τῆς συνειδήσεως, καθύστερον πᾶν ψυχικὸν στοιχεῖον προϋποθέτει ἤδη αὐτήν, μὴ ὄντος δυνατοῦ νὰ νοηθῇ ψυχὴ, προκύπτουσα ἐκ πολλαπλότητος ψυχικῶν ἀτόμων. Τοιαύτη ψυχὴ δὲν θὰ ἦτο μία, ἀλλὰ σωρὸς μικρῶν ψυχῶν. Πολλῶ ὅ' ἦττον ἡ συνειδήσις δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τῶν σωματικῶν μερῶν, ἧτοι ἐκ τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ ὀλοκλήρου. Τὸ ἀναζητεῖν τὴν ἐνότητα διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶναι ἀπολύτως μάταιον ἔργον, ἀπόπειρα πάντοτε ἀνευρούμενη καὶ πάντοτε ἀποτυγχάνουσα. Ἀνάγκη ἄρα νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὑπαρξίν ἀπλοῦ, ἄλλου ὑποκειμένου,

εἰς ὃ νάναφέρωνται πᾶσαι αἱ συγχρόνως παραγόμεναι ἐνέργειαι καὶ ἐν σχέσεσιν ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως· ὅθεν ἡ λεγομένη «ζωτικὴ δύναμις», ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ τινῶν φυσιολόγων καὶ φιλοσόφων, εἶναι ἔννοια ἀναπόδεικτος ἅμα καὶ ἀνωφελῆς, καθόσον ἡ σύνθεσις πάντων τῶν ζωϊκῶν φαινομένων οὐδὲν ἄλλο ἀπαιτεῖ πνευματικὸν ὑποκείμενον παρὰ τὴν ψυχὴν αὐτήν, πρὸς ἣν τὸ σῶμα εἶναι καλῶς ὀργανωμένον σύνολον ἐξωτερικῶν μέσων ¹).

Ἄλλ' ἡ σύνθεσις δὲν εἶναι ἡ μόνη χαρακτηριστικὴ ιδιότης τῆς ψυχῆς, ἥτις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φυσικὸν μηχανισμόν ἐμφανίζεται ὡς γεγονός, οὗ λαμβάνομεν ἐσωτερικῶς ἄμεσον ἐμπειρίαν, καὶ ὡς ἐλευθέρᾳ ἐνέργεια. Ἐχομεν λοιπὸν σύμπλεγμα χαρακτήρων, ποιούντων τὴν ψυχὴν οὐσίαν ὅλως διάφορον τῶν φαινομένων τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως. Δοθείσης δὲ τῆς ἀνυπερβλήτου ταύτης διαφορᾶς, πῶς εἶναι δυνατὴ προσάλληλος σχέσις ταύτης καὶ ἐκείνων καὶ ἐπομένως τῆς ψυχῆς καὶ τῶν φαινομένων ἐκείνων πρὸς ἃ διατελεῖ ἐν ἀμεσωτάτῃ σχέσει, ἥτοι πρὸς τὰ σωματικὰ γεγονότα²); Πρὸς τοὺς διατεινομένους ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπάλληλος ἐπίδρασις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὁ Lotze ἀπαντᾷ ὅτι ἡ τοιαύτη γνώμη εἶναι ἀπότοκος τῆς πλάνης, εἰς ἣν πάντες σχεδὸν περιπίπτομεν πιστεύοντες· ὅτι αἱ ἐπάλληλοι ἐπιδράσεις τῶν μερῶν τῆς ὕλης εἶναι εὐκαταληπτότεραι ἢ αἱ τοιαῦται ἐπιδράσεις δύο οὐσιῶν, νομιζομένων οὐσιωδῶς διαφόρων, ὡς ἡ συνείδησις καὶ τὰ σωματικὰ φαινόμενα. Ἐπ' ἀληθείας δὲ ἡ σχέσις αὕτη δὲν εἶναι σκοτεινότερα τῆς ἑτέρας. Τὸ ὅτι γινώσκομεν πολλὰ καθ' ἕκαστα ἀντικειμένου τινὸς ἐμποιεῖ εἰς ἡμᾶς τὴν πεπλανημένην ἐντύπωσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ ὄντως οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπαυξάνει τὸ πλῆθος τῶν ἐξηγητέων πραγμάτων. Οὕτως ἀναγκαζόμεθα νάνομολογήσωμεν ὡς τὰ σκοτεινότερα πράγματα τοῦ κόσμου τούτου τὰ δύο θεμελιώδη γεγονότα, ἀφ' ὧν πηγάζει ἅπας ὁ μηχανισμὸς τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἥτοι τὴν μετάδοσιν τῆς κινήσεως καὶ τὴν συνοχὴν τῶν ὕλικῶν μερῶν· λοιπὸν εἰ καὶ ἡ προσάλληλος σχέσις ψυχῆς καὶ σώματος δὲν εἶναι σκοτεινότερα οἵασδήποτε προσάλληλου σχέσεις δύο φυσικῶν γεγονότων, ὅμως δὲν παύει νὰ παρίσταται τοιαύτη εἰς πάντα ἐπιπόλαιον παρατηρητήν. Δὲν εἶναι δ' ὅμως πλέον ἀκατάληπτος, δσάκις, μὴ περιοριζόμενοι εἰς

¹) H. Lotze, Medizinische Psychologie (κεφ. I: Περὶ τῆς υπάρξεως τῆς ψυχῆς, § 1). Πρβλ. καὶ Metaphysik, σελ. 601.

²) Ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα δι' ἄλλων λέξεων τινὰ εἰρημένα ἤδη περὶ τοῦ ψυχολογικοῦ συστήματος τοῦ Lotze ἐν κεφ. I, σελ. 91 καὶ, ὅπου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην περὶ τῶν ἄλλων, δσα ἐνταῦθα ἐπικαίρως παραλείπονται.

τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' εἰσδυόμενοι εἰς τὴν ἐσωτάτην οὐσίαν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, εὐρίσκομεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ διάφοροι ἐκφάνσεις τῆς αὐτῆς θεμελιώδους ἐννοίας τῆς οὐσίας καὶ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν δυνατὸν νὰ νοήσωμεν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Ἐὰν καὶ ἡ ψυχὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑαυτῆς περιεχόμενον καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὕλην εἶναι ἰδεώδης οὐσία, ὅμως ἔχει τὴν *πραγματικότητα* τοῦ ἀληθοῦς ὄντος, ἐξ ἧς ἦρτηται ἡ δύναμις τοῦ νὰ μεταδίδῃ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν κίνησιν εἰς τι πρᾶγμα ¹⁾. Ἐὰν δέ τις πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀντείπῃ ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ φυσικῶν ἐπιδράσεων καὶ ψυχικῶν ἐπιδράσεων καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ τῶν καταστάσεων τῆς ὕλης ἐν κινήσει τὰς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, μηδὲν ἐχούσας τὸ κοινὸν πρὸς ἐκείνας, ὁ Lotze ἀποκρίνεται ὅτι τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ ἐξηγήσωμεν ἐπιστημονικῶς τὸν σύνδεσμον δὲν καταργεῖ αὐτὸν τὸν σύνδεσμον. Ὀφείλομεν ὁμοίως νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ἐμφανίζει τοιαύτας ἐσωτερικὰς ιδιότητας, δι' ἧς αἱ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ κινήσεις τῆς ὕλης δυνατὸν νὰ μεταμορφῶνται εἰς πνευματικὰς καταστάσεις, καίτοι δὲν γινώσκομεν τὰς ιδιότητας ταύτας οὐδὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπιτελεῖται ἡ μεταμόρφωσις αὕτη. Ἴν δὲ τῇ ἀγνοίᾳ ταύτῃ οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα κατὰ τὸν Lotze νὰ πράξωμεν ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὡς τυπικὴν βᾶσιν θεωρίαν τινὰ τῶν *συντυχιῶν*, ἐννοίας οὐδαμῶς βλαπτούσης καὶ οὐσης ἅμα σαφεστάτης, δι' ἧς ἀποφαινόμεθα μόνον ὅτι ὑφίσταται προσάλληλος σύνδεσις καταστάσεώς τινος τῆς ψυχῆς καὶ καταστάσεως τοῦ σώματος ²⁾.

Ἄλλ' αὕτη εἶναι ἀπλῶς μεθοδολογικὴ θεωρία, σκοπὸν ἔχουσα νὰ δείξῃ κατὰ τινὰ τρόπον παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀγνοίαν δυνάμεθα νὰ ἐπιφεληθῶμεν οὐσιώδεις ἀρχάς, ὅπως καταστήσωμεν δυνατὴν ἔρευνάν τιναν, τοῦλάχιστον καθ' ὃν τρόπον εἶναι ἠνωμένα στοιχεῖα, ἅτινα ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεθα χωρὶς νὰ κατανοῶμεν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ κεχωρισμένως (αὐτ. σελ. 73).

Ἄλλ' ὁ Lotze δὲν περιορίζεται φυσικῶς τῷ λόγῳ εἰς τὴν πρόχειρον ταύτην λύσιν. Εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας τῆς ὕλης ὑπολαμβάνει αὐτὴν μορφὴν φαινομενολογικὴν, ἣτις διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἐπὶ τινῶν περιστάσεων περιβάλλεται ὑπεραίσθητον πραγματικότητα, ὁμοίαν καθ' ἑαυτὴν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς. Οὕτως ἐκλαμβανόμενον τὸ σῶμα δὲν εἶναι πλέον οὐσία ἑτεροειδῆς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἢ δὲ ἄβυσσος, ἣτις ἐφαίνετο ὅτι καθιστᾶ ἀδύνατον ἀμεσὸν τινὰ ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν, τοιοῦτον τρόπον πληροῦται· διότι εἰς τὴν ἐπίδρασιν

¹⁾ Ἐνθ' ἀν. κεφ. ΙΙ (Περὶ τοῦ ψυχοφυσικοῦ μηχανισμοῦ, § 1).

²⁾ Αὐτ. σελ. 72 καὶ 73 τῆς γαλλ. ἐκδ. (μεταφρ. Penjon 1881).

ταύτην δὲν εἶναι πλέον ἐπάναγκες νὰ ἐπενεργῇ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῆς ὕλης ὡς ὕλης, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπενεργεῖ ἀμέσως ὡς ὄν ὑπεραίσθητον ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὑπεραίσθητου πραγματικότητος, ἥτις, καίπερ οὕτω κατὰ βάθος ὁμοφυῆς πρὸς τὴν ψυχὴν, παρίσταται εἰς ἡμᾶς διὰ τοὺς ἰδιαιτέρους ὄρους, καθ' οὓς ὑφίσταται, ἐν μορφῇ ὕλης. Ἡ δὲ ὕλη πάλιν δὲν ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς διὰ τῶν κινητικῶν ἐκείνων δυνάμεων, ἃς κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν φαίνεται κεκτημένη ὡς ὕλη, ἀλλ' ἐνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης ἐνεργείας, ἥτις ἀνήκει εἰς αὐτὴν καὶ ἥτις δὲν λαμβάνει ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὴν μορφήν δυνάμεων, ἐκδηλουμένων ἐν τῷ χώρῳ διὰ τῆς κινήσεως, εἰ μὴ ὅταν ἐνασκηται ὡς στοιχεῖον ἐπὶ στοιχείου. Οὕτω δυνάμεθα νὰ θεωρῶμεν τὴν ὕλην, οἷαν πιστεύομεν ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως καταλαμβάνομεν, ὡς καθαρὰν σκιάν' ἀλλ' ἡ σκιά αὕτη προβάλλεται ἐπὶ τινὰ ὑπεραίσθητον πραγματικότητα, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιώδες βάθος αὐτῆς τῆς ὕλης.

Ἀλλ' ἡ πνευματοκρατικὴ διδασκαλία τοῦ Lotze δὲν προσλαμβάνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ νομίζῃ ὅτι: εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ πνευματικὸς βίος δίχα φυσικῶν διαμέσεων. Τοῦναντίον νομίζει τὸ «σῶμα» σύστημα ὀργάνων ἐπιτηδεῖων νὰ συναγείρωσι μὲν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἐπίδρασιν πασῶν τῶν ἐξωθεν ἐντυπώσεων, νὰντιδιανέμωσι δὲ ἐπὶ τὰ ἐξωθεν ἀντικείμενα «τὴν ἐπενέργειαν τῆς ψυχῆς»¹⁾. Λοιπὸν τὸ σῶμα εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς, ἀλλ' οὐχὶ ἐφ' ἧς σημασίας νοεῖται ὁ ὄρος οὗτος κοινῶς, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν οὐχὶ ὕλιστικῶν θεωριῶν. Δὲν ὀφείλομεν δηλαδὴ νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει χρεῖαν ὀργάνου ἢ πάντως συνεργασίας τινὸς τοῦ σώματος, ὡς μὴ οὕτω καθ' ἑαυτὴν ἰκανὴ νὰ παράγῃ τὰς εἰδικὰς μορφὰς τῶν ἐκείνης δυνάμεων, ἀλλ' ὅτι πᾶς οἰκείος χαρακτήρ τῶν περαιτέρω καταστάσεων πηγάζει ὅλως καὶ μόνον ἐκ τῆς φύσεως τῆς πνευματικῆς οὐσίας, ἢ δ' ἐπίδρασις τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων εἶναι ἀναγκαῖα, μόνον καθόσον ἐπεγείρει καὶ κατευθύνει τὰς δυνάμεις αὐτῆς, αἵτινες ὑφίστανται ἐν λανθανούσῃ καταστάσει²⁾. Ἀλλ' ἐπεγερθεῖσα ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς προχωρεῖ πολὺ ἐπέκεινα τούτου, ὅπερ ἡδύνατο νὰ δώσῃ ἢ πρώτη αὕτη ὁρμὴ, καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς νόμους ἐν φαινομένοις, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ ἐξηγῶνται διὰ τῆς φυσικῆς, ἅτινα δὲν χρήζουσι πλέον τῆς ἐπικουρίας τῶν σωματικῶν ἐνεργ-

¹⁾ Ἐνθ' ἀγ. κεφ. I, § II (Περὶ τῆς ψυχολογ. ἀξίας τοῦ σώματος) σελ. 81.

²⁾ Ὁ Lotze ἐνταῦθα ἐν φαντασιώδει μορφῇ συμπληροῖ τὸ ἑαυτοῦ διαγόημα λέγων ὅτι ἡ μεληθία τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ὀρμῶν, αἵτινες τῇ ἐπεμβάσει τῶν φυσιολογικῶν φαινομένων διδουσιν εἰς αὐτὴν ὅτε μὲν ταύτην, ὅτε δ' ἐκείνην τὴν κατευθύνουσιν, ὅτε μὲν ταύτην τὴν διάρκειαν καὶ μορφήν, ὅτε δὲ ἄλλην (σελ. 85).

γειῶν οὐδ' ἐπιτρέπουσι νὰ ὑποτεθῆ τοῦτο. Ἄλλ' ἄνευ βλάβης τῆς ἀθυρομησίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς οἰκείας αὐτῇ ἐνεργείας ἢ τῶν σωματικῶν καταστάσεων ἐπίδρασις γίνεται ἐπαισθητῆ πολὺ πορρωτέρω, εἶναι δὲ πολὺ, ἐὰν μέρος τι τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶναι ἀπηλλαγμένον αὐτῆς. Ἄλλ' ὅμως ἐπὶ τῆς περιοχῆς ταύτης ὁ πνευματικὸς βίος ἐνασκεῖται ἐν τῇ μάλιστα ἀνεξαρτήτῳ μορφῇ.

Ὁ ὕλισμός, ὡς γνωστὸν, παραδέχεται ὅτι τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ πνευματικοῦ βίου ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των ἐν ἀδιακόπῳ σειρᾷ φυσικῶν φαινομένων, μηχανικῶς καθωρισμένων ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι καὶ συνδεδεμένων διὰ τῆς ἀνυπηρετοῦσας αἰτιότητος. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτάσσει ὁ Lotze τὸ γεγονός τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἅτινα παράγονται κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰς γενικὰς τάσεις τοῦ πνεύματος, ἅτινα οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰ φυσικὰ γεγονότα. Ἄλλὰ περὶ ἄλλο τι μάλιστα πάντων ἐνασκεῖται καὶ φιλοχωρεῖ ἢ λεπτοτάτῃ διαλεκτικῇ αὐτοῦ, ἥτοι περὶ τὴν πιθανῶς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν τῆς ἐπάλληλου ἐπίδρασεως πνεύματος καὶ σώματος προβληθησομένην ἐνστάσιν, καθ' ἣν προκύπτουσι τὰ ἐξῆς δυσεξήγητα· πρῶτον μὲν ὅτι αἱ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων διεγέρσεις, ἀφ' οὗ παραχθῶσιν, ὀφείλουσι νὰ πολεσθῶσι, χωρὶς μηδὲν ὀρατὸν ἔχοντες νὰ καταλίπωσιν, ἔπειτα δὲ ὅτι ὀφείλουσι νὰ παράγονται φυσικαὶ διεγέρσεις ἐπὶ τῶν κινητηρίων νεύρων, χωρὶς μηδ' αὐταὶ μηδαμῶς νὰ διέπωνται ὑπὸ σειρᾶς φυσικῶν φαινομένων. Ἀπαντᾷ ὁ Lotze ὅτι δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι αἱ νευρικαὶ κινήσεις διαρκοῦσι διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου, ὅπως ἀναλυθῶσι πάντοτε εἰς πράξεις, ἂν καὶ εἶναι ἀνάγκη ἐπὶ τινῶν περιπτώσεων νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὕτω συμβαίνει. Εἶναι δ' ἀλλόκοτος φαντασιοκοπία κατὰ τὸν Lotze τὸ πιστεύειν ὅτι δὲν παράγεται κίνησις, ὅτι ὑπάρχει σταθερά τις αὐτῆς ποσότης καὶ ὅτι αὕτη οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ μεταβάλλει θέσιν καὶ διανομήν. Ἄλλ' ὁμολογητέον ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ καταστάσεις τῶν ὕλικῶν στοιχείων, μὴ προσφερόμεναι εἰς ἡμᾶς ἐν μορφῇ κινήσεων, ἐμφανίζουσιν οὐχ ἥττον τὰς ποικίλας ἀφετηρίας, καθ' ἃς αἱ κινήσεις ἄρχονται ἐν τόπῳ. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ παράγῃται κίνησις τις οὐχὶ κυρίως ἄνευ αἰτίας, ἀλλ' ἄνευ ὁμοειδοῦς αἰτίας, τ. ἔ. προὑπαρχούσης κινήσεως, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ μετατίθεται. Τοιαύτη ὑπόθεσις εἶναι κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Lotze ἀναγκαία, αἴρει δὲ πᾶσαν πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀντίφασιν τῆς ἐν τῇ ὕλῃ διὰ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων παραγωγῆς τῶν κινήσεων. Ἀνάγκη δ' ὅμως νὰ φυλαττώμεθα τὴν κοινὴν πλάνην τοῦ νὰ βλέπωμεν ἐν παντὶ γεγονότι τῆς συνειδήσεως παραστατόν τι ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀδρανοῦς, ἐνῷ αἱ ἐσωτερικαὶ καταστάσεις εἶναι ἐνεργητικαὶ πραγματικότητες, ἐκδηλούμεναι εἰς τι οὐσιώδες ἂν διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν καὶ αἱ καταστάσεις τῆς ὕλης.

Ἐὰν λοιπὸν δύνανται διὰ τῆς ψυχῆς νὰ γεννῶνται κινήσεις ἐν τῇ

φυχή, ὀφείλομεν λογικῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κινήσεις, παραγόμεναι ὑπ' ἔξωθεν αἰτιῶν καὶ διακομιζόμεναι εἰς τὴν ψυχὴν, δύνανται νὰ φανίζωνται, ὅπως δώσωσι γένεσιν εἰς ἐσωτερικὰς καταστάσεις. Εἶναι ἐπιτετραμμένον, ἔτι δὲ καὶ ἀναγκάσιον νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ φυσικὴ κίνησις, ἡ ἀποτελοῦσα οἰανδήποτε διέγερσιν, εὐθέως καταναλίσκεται ἐν μέρει εἰς τὴν μὲν ἴσως ἐσωτερικῆς τινος καταστάσεως τῆς ψυχῆς.

Ἄλλὰ, δεκτοῦ γενομένου τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπαλλήλου ἐπιδράσεως πνεύματος καὶ σώματος, ὑπολείπεται πάντοτε πρὸς λύσιν τὸ ζήτημα, περὶ οὗ πλείστος ἐγένετο λόγος ἀπὸ τοῦ Καρτεσιῦ καὶ ἐφεξῆς, ἦτοι τὸ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπιτελεῖται ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις. Μετ' ὧν ἔλεγχον (περὶ οὗ ἤδη εἶπομεν) τῆς φρενολογίας διερευνῶν ὁ Lotze τὸ πρόβλημα τῆς ἔδρας τῆς ψυχῆς καὶ ἐξετάζων τὰς περὶ τούτου γενομένας παντοίας ὑποθέσεις ποιεῖται ἐκποδῶν τὴν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ὑπάρχει ἄμεσος καὶ ἀναλλοίωτος κατ' ἔντασιν σχέσις παντὸς τοῦ ὄντος πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἥτις ὑπόθεσις εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς πανταχοῦ παρουσίας τῆς θεότητος· οὐδὲ δύναται νὰ παραδεχθῆ ὅτι τὸ ὄν διατελεῖ ἐν ἄμέσῳ μὲν πρὸς πάντα τὰ ἄλλα ὄντα σχέσει, ἀλλὰ μὴ ἐπιδρῶν ἐπὶ πάντων μετ' ἴσης ἐντάσεως. Ἀποδεκτὴ φαίνεται αὐτῷ μόνον τρίτη τις ὑπόθεσις, καθ' ἣν οὐσία τις διὰ τε τὴν ἑαυτῆς φύσιν καὶ τὴν θέσιν, ἣν κατέχει ἐν τῇ νοητῇ τάξει τῶν πραγμάτων, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἔχη ἄμεσους μὲν σχέσεις μόνον πρὸς ὀλίγας οὐσίας, ἐμμέσους δὲ μόνον πρὸς τὰς ἄλλας. Οὕτως ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἐν ἄμέσῳ σχέσει πρὸς πάντα τὰ μέρη τοῦ νευρικοῦ συστήματος· ἡ ἐπενέργεια αὐτῆς ὀρμάται ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ μόνον πρὸς τοῦτον ἐπικοινωνεῖ ἄνευ διαμέσων. Ἄλλ' ὅμως ὁ πάγιος καθορισμὸς ἀκριβοῦς ἔδρας τῆς ψυχῆς εἶναι τι δυσχερέστατον, διότι αὕτη εἶναι πνευματικὴ, μὴ κατέχουσα θέσιν ἐν χώρῳ οὐσία, ἥτις οὔτε μικρὰ εἶναι ὡς σημεῖον οὔτε κείται ἀρχῆθεν ἐπ' ἀκριβοῦς θέσεως, ἵνα ἕνεκα τῆς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένης θέσεως ἐπενεργῆ ἐπὶ τὰ διάφορα μέρη μετὰ διαφόρου ἐντάσεως. Ἡ ψυχὴ εἶναι ὄν, ὅπερ διὰ τὴν ποιοτικὴν αὐτοῦ φύσιν διατελεῖ ἐν νοητῇ ἀναφορᾷ ἄμεσου σχέσεως πρὸς τινὰ ἄλλα ὄντα καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι συμβαίνει ἐν αὐτοῖς, καὶ ὅπερ κατ' ἀκολουθίαν ἔχει πάντοτε τὴν ἑαυτοῦ θέσιν, ὅπουδῆποτε ἐκτείνονται τὰ ὄντα, πρὸς ἃ διατελεῖ ἐν τοιαύτῃ σχέσει. "Ὅ,τι συμβαίνει τῷ ὄντι ἐν τοῖς στοιχείοις τοῦ ἐγκεφάλου, εἶναι τὸ θεμέλιον τῶν πρὸς τὴν ψυχὴν σχέσεων τῶν. Οὐχὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἢ χημικὴν αὐτῶν σύστασιν πλεονεκτοῦσι τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐπενέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰδικὴν ποιότητα, τὴν ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐν τῷ κεντρικῷ ὄργάνῳ τῶν νευρικῶν διεγέρσεων ἠνωμένων κινήσεων¹⁾.

¹⁾ Lotze, ἐνθ' ἀν. κερ. II, § V (Περὶ τῆς ἔδρας τῆς ψυχῆς).
G. Villa—Γ. Γρατσιάτου, Ἡ σύγχρονος ψυχολογία

Τῶν ἀνατομικῶν ἔργον εἶναι νὰ εὕρωσι τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὁ Lotze δοξάζει ὅτι οὐδεὶς μεταφυσικὸς λόγος κωλύει νὰ παραδεχθῶμεν ἕκτασιν τινα, συνεχῆ ἢ μὴ, ἧς ἕκαστον σημεῖον θὰ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ καλεῖται ἕδρα τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ ὄντως πᾶν σημεῖον εἶναι τῆς ψυχῆς ἕδρα μόνον ἕνεκα ἰδίας τινὸς ἐνεργείας τοῦ ὄντος τούτου.

Ἐπίκαιρον ἐνομίσαμεν διεξοδικωτέρην τινὰ ἔκθεσιν τῆς τοῦ Lotze περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων ψυχῆς καὶ σώματος διδασκαλίας, διότι ἐμφαίνει αὕτη τὴν μεγίστην ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας γενομένην προσπάθειαν πρὸς στήριξιν τῆς δυϊζούσης ἐκδοχῆς, ἔσχε δὲ καὶ ἐν πάσῃ χώρᾳ πλείστους καὶ ἀγαθοὺς ὑπερμάχους, μάλιστα δ' ἐν τῇ τάξει τῶν πνευματοκρατικῶν φιλοσόφων ¹⁾. Ἔχει δὲ τῷ ὄντι ἡ τοῦ Lotze διδασκαλία ἐν τῷ γενικῷ αὐτῆς διαγράμματι καὶ ἐν τῇ σθεναρᾷ διαλεκτικῇ, μεθ' ἧς διαπτύσσεται καὶ διατυπῶνται, πάντα τὰ στοιχεῖα, ὅπως κινή τὸν θαυμασμὸν καὶ ἐμποιῇ τὴν πεποίθησιν. Πρὸς τὴν δύναμιν τῶν πεπυκνωμένων καὶ ἀπροσμάχητων ἀποδείξεων τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου ἡ ἀντίστασις καὶ ἀντίταξις δὲν εἶναι εὐχερής. Ὅπως δ' ἐξέλθωμεν τοῦ σιδηροῦ κύκλου, ἐν ᾧ αἱ ἀποδείξεις αὗται κατέχουσιν ἡμᾶς δεσμίους, ἀνάγκη νὰ νᾶναζητήσωμεν τὸ κεντρικὸν σημεῖον, ὁπόθεν ἅπασα ἡ λογικὴ ἀνάπτυξις τοῦ συμπαγοῦς συστήματος ἀφορμᾶται, καὶ ἐλευθέρως νὰ διερευνήσωμεν τοὺς στήμονας, ἧτοι τὰς προτάσεις τοῦ πυκνοῦ συλλογιστικοῦ ἴστού. Τὸ σημεῖον, περὶ ὃ ἅπαν τὸ σύστημα στρέφεται, εἶναι ἡ οὐσιώδης ταυτότης τῶν δύο οὐσιῶν, πνευματικῆς καὶ σωματικῆς. Οὕτω δ' ὁ δυϊσμὸς καταντᾷ τῷ ὄντι νὰ καταλύσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ συγχωνευθῇ μετὰ τῶν κατωτέρω ἐξετασθησομένων συστημάτων, ἅτινα προσάγοντα εἰς ἐπικοινωνίαν ὕλην καὶ πνεῦμα ἐκδέχονται ἐκείνην κατὰ τὸν τύπον τούτου, ὥστε νὰ καταλήγῃ εἰς ἀληθινὴν καὶ αὐτόχρημα πνευματοκρατικὴν ἐκδοχὴν τοῦ κόσμου. Διότι, ἐὰν ἐμμένωμεν ἐν φαινομενολογικῇ ἐκδοχῇ τοῦ παντός, δὲν δυνάμεθα νὰ συγχέωμεν τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν πρὸς τὴν ψυχικὴν. Ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἅμα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς «ποσότητος», ὅπως δὲ δυνηθῶμεν νὰ παλλαγῶμεν τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἶναι ἐπάναγκες νὰ ποδειχθῇ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὁρίοις τοῦ θετικοῦ γεγονότος ὅτι στερεῖται αὕτη πάσης ἀξίας. Αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Lotze ἐπιχειρουμένη

¹⁾ Ἄρκει νὰ μνημονεύσωμεν ἐκ τῶν Ἰταλῶν τὸν Φραγκ. Bonatelli, παλαιὸν καὶ γενναῖον ὑπερμάχον τῶν γνώμων τοῦ Lotze. Πρὸ τινος δὲ χρόνου εἶδε τὸ φῶς ἡ ἀπὸ πολλοῦ ἐκπεπονημένη ὑπὸ τούτου μετάφρασις τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου: *Ὁ Μικρόκοσμος*. Τοῦ Lotze θιασώτης ἐν τῇ ψυχολογικῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ Κάρολος Cantoni, ὅστις ἦτο κυρίως, ὡς γνωστόν, θεμελιὸς ὀπαδὸς τοῦ Καντίου.

ἀπόδειξις ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχοφυσικὴν σχέσιν, ἐνῶ ἔπρεπε τοῦτο νὰ φεθῆ τελευταῖον ὡς συμπέρασμα πάντων, ὅσα θὰ ἐμέλλομεν νὰ πορισθῶμεν ἐκ τῆς εὐρείας χώρας τῶν καθαρῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἄλλ' ἡ ἀπόδειξις τοῦ Lotze εἶναι ἐνταῦθα καὶ πῶς περιδεῆς, καθόσον ἀποφαίνεται ὅτι μέρος τι τοῦλάχιστον τῆς φυσικῆς διεγέρσεως, ἣτις χρησιμεύει ὡς ἐρεθισμὸς πρὸς παραγωγὴν τῶν αἰσθημάτων, μεταμορφοῦται εἰς ψυχικὸν γεγονός¹⁾. Παραδέχεται ἄρα ὅτι τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἐνεργείας, μὴ καταναλισκόμενον εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἑτερογενοῦς τούτου γεγονότος, διατελεῖ ἀναπτυσσόμενον κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ὅθεν θὰ ἦτο ἀναγκαστικὸν ἐπιστημονικῶς νὰ πιστωθῆ, ἐὰν ἡ καθ' ὑπόθεσιν ὑπολειπόμενη αὕτη μερὶς ἰσοδυναμῆ ὅλως πρὸς τὴν πρότερον καταναλωθεῖσαν ποσότητά ἐνεργείας· μόνον δ' ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς τοιαύτης ἐπαληθεύσεως θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον ν' ἀνεύρωμεν αἰτιόν τι, ὅπως συμπεράνωμεν περὶ ἀληθινῆς μεταμορφώσεως τοῦ φυσικοῦ φαινομένου εἰς ἐντελῶς ἄλλοῖον καὶ ἑτεροφυῆς φαινόμενον. Αὐτὸ τοῦτο τὸ ὅτι ὁ Lotze συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην τοιαύτης ἀποδείξεως, θὰ ἠδύνατο παρὰ πᾶσαν τὴν εἰς τὸν μέγαν φιλόσοφον ὀφειλομένην εὐλάβειαν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐνδειγμα ἀδυναμίας τινός, αὐτῷ τούτῳ ἀντιληπτῆς γενομένης, ὡς πρὸς τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ταυτότητος πνεύματος καὶ βλῆς. Θὰ ἠδύνατο τῷ ὄντι νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τοῦ νὰ παράσχη οἵανδήποτε ἀπόδειξιν ἔχουσάν πῶς ἐμπειρικὸν χαρακτήρα· θὰ ἠδύνατο χωρὶς περὶ μηδὲν ν' ἀστοχῆται, μάλιστα δὲ ἀποδεικνύων τὴν μεγίστην συνοχὴν καὶ συνάρτησιν μετὰ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τοῦ συστήματος, νὰ καταστήται ἐκποδῶν πᾶν, ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας, καὶ νὰ ἐπιμείνη μόνον ἐν τῷ ὑπὲρ αἰσθητῶν κόσμῳ, τῷ μοναδικῷ χώρῳ, ἐνθα ὁ Lotze ὄφειλε νὰ ἔλθῃ εἰς συζήτησιν. Ἄλλ' ὄντως παρὰ τῷ Lotze ὑποκάτωθεν τοῦ πνευματοκρατικοῦ μεταφυσικοῦ ἀνακύπτει πάντοτε ἡ θετικὴ ἀπόδειξις τοῦ φυσιολόγου καὶ τοῦ ψυχολόγου, οἵτινες, μοιραίως διατηρούμενοι καὶ ἐφεδρεύοντες, περικόπτουσι ἐπὶ τοῦ θετικοῦ χώρου τῆς ἐπιστήμης ὀλίγον τι τὰς πτέρυγας τοῦ μεταφυσικοῦ φιλοσόφου μεταμορφοῦντες αὐτὸν συχνὰ πυκνὰ εἰς τὸν κριτικόν, τὸν συναισθανομένον τὴν ἀνάγκην νὰ καταδιώκῃ κατὰ πόδα τὸν ἀντίπαλον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως. Αἱ δεξιόταται καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιαι συζητήσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ὕλιστάς, αἵτινες ἀναφαίνονται σχεδὸν ἐν πάσῃ σελίδι τῶν συγγραμμάτων του, εἶναι τούτου περιφανῆς τεκμήριον. Ὅθεν ἡ πτῆσις, ἣν ἐκάστοτε ἐπιχειρεῖ σχεδὸν πάντοτε μεθ' ἐκάστην τῶν καλλι-

1) «Νευρικὴ τις κίνησις καταναλλίσκει βεβήτως μέρος τι τοῦλάχιστον τῆς αἰσθητικῆς ἐντάσεως πρὸς παραγωγὴν τῶν ἐσωτερικῶν ἐκείνων καταστάσεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀντίληψιν» (ἐν) ἄγ. γαλλ. μεταφρ. σελ. 89).

στων αὐτοῦ ἀποδείξεων καὶ συζητήσεων, καταντᾷ νὰ πολέσῃ τι τοῦ μεγα-
λείου αὐτῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας, ὅποτε ὁ ἀναγνώστης εἶναι πεπεισμένος
ὅτι αὕτη βράχῳ τι θὰ διαρκέσῃ καὶ μετ' ὀλίγον θὰ καταβῇ ὁ μεταφυσικός.
ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ἐνταῦθα συνεχίσῃ τὴν κριτικὴν ἐκείνην ἀνάλυσιν, περὶ
ἣν εἶναι ἄριστος τεχνίτης.

Ὅθεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Lotze καταντᾷ ἴσως εἰς ἀποτέλεσμα ἀντί-
θετον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ποθουμένου· ἐξεγείρει πολὺ μᾶλλον τὴν ὀξύτητα τοῦ
κριτικοῦ ἐλέγχου ἢ τὸν πόθον τῆς ὑψηλῆς ὑπερβατικῆς θεωρίας. Ὁ δὲ
κριτικὸς ἐλέγχος δὲν ἐπαρκεῖται βεβαίως εἰς τοὺς λόγους, οὓς ὁ Lotze
προφέρειται, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῆς ἀνάγκης τῶν δύο διακεκριμένων αἰτιω-
δῶν σειρῶν, φυσικῆς καὶ ψυχικῆς. Κίνησις μεταμορφουμένη εἰς αἴσθημα,
παλμὸς φωτὸς ἐξισούμενος πρὸς χρῶμα ἢ δόνησις ἀέρος μετατρεπομένη
εἰς ἦχον, πάντα ταῦτα εἶναι ἀδύνατα πράγματα, ἅτινα ἡμεῖς αὐτοὶ
ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ τοῦ Lotze, τοῦ πειστικώτατα ἀποδείξαντος τὸ
ἀπολύτως πρωτότυπον καὶ ἰδιοφυῆς τῆς «ψυχικῆς συνθέσεως», νὰ κρί-
νωμεν ὡς τοιαῦτα. Ἐὰν δὲ τοῦτο ἰσχύῃ περὶ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ
φυσικοῦ εἰς τὸ ψυχικόν, τῷ αὐτῷ λόγῳ ὀφείλει νὰ ἰσχύῃ καὶ περὶ τῆς
ἐναντίας μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ψυχικοῦ εἰς τὸ φυσικόν, ἀπὸ τῆς ἀντιλήψεως
ἢ τοῦ συναισθήματος ἢ τῆς βουλευτικῆς ὁρμῆς εἰς τὴν μουϊκὴν κίνησιν. Ἡ
ποσότης καὶ ἡ ποιότης δὲν δύνανται νὰ ποτελῶσι τοὺς ὅρους ἐξισώσεως.
Ἡ ἀκολουθία αὐτῶν ὀφείλεται, λέγει δὲ τοῦτο αὐτὸς ὁ Lotze, εἰς συντυ-
χίαν, αὕτη δὲ εἶναι καθαρῶς ἐμπειρικὴ ἐπιβεβαίωσις. Ἄλλ' ὁ Lotze
ἐξέρχεται αὐτῆς καταφεύγων εἰς τὴν ὑποθετικὴν ταυτότητα τῶν δύο οὐ-
σιῶν. Ἐπιτρέπεται δ' ὅμως νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν κριτικὸν φιλόσοφον, διὰ
τί, ἐὰν λογικῶς δυνάμεθα (καὶ πρῶτον μάλιστα ὀφείλομεν) νὰ νηυσούμεθα
ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν θεωρίαν, δὲν εἶναι ἐπάναγκες πρὸς ἐπίτευξιν
δικαιολογίας τινὸς νὰ εἶναι ἡ ἐμπειρία «ἐπιστημονικὴ» καὶ οὐχὶ ἀκατέρ-
γαστος οὐδ' ἀπλή οὐδέ, ὅπερ ἔτι χειρόν, μετατρεπτὴ εἰς ἡμετέραν δήλωσιν
ἀγνοίας, καθάπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῦ Lotze, ὅστις παραδέχεται ὅτι οὐδό-
λως γινώσκομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπιτελεῖται ἡ μεταμόρφωσις τοῦ φysi-
κοῦ εἰς τὸ ψυχικόν καὶ τὰνάπαλιν, ἐπιπροσθέτει δ' ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν κω-
λύει νὰ ὑποθέσωμεν ἐλλόγως τὴν ὑπαρξίν τοιαύτης ἐπαλλήλου ἐπιδράσεως.
Καὶ ἐπειδὴ ἡ μεταφυσικὴ θεωρία, ἣτις εἶναι ὁ φυσικὸς τόπος, ἐνθα ὁ
Lotze δίδει σάρκα εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑπόθεσιν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπέ-
κτασις τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας, δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν ἐν ποίᾳ
μορφῇ ὁ Lotze, ἐπόμενος τῷ Λεϊβνιτίῳ, φαντάζεται τὸν πνευματικὸν
χαρακτήρα τῆς ὕλης, μᾶλλον δὲ τῶν «ἐσωτερικῶν καταστάσεων» τῆς
ὕλης, ἂν μὴ κατὰ τὸν τύπον τῶν εἰς ἡμᾶς γνωστῶν ψυχικῶν καταστά-
σεων, ὧν οἱ θεμελιώδεις χαρακτήρες θὰ ὀφείλον ἀναγκαίως νανευρί-
σκωνται ἐν ἐκείναις. Ἄλλ' ἡ ὕλη δὲν ἐμφανίζει ἡμῖν ὁμοιότητος τοιαύ-
τας, ὁ δὲ Lotze, ὅστις ὑπῆρξεν ἴσως ὁ πάντων ὀξύτατος καθαιρέτης τῶν

περί ζωτικής δυνάμεως διδασκαλιῶν, ἀποστέργει διαρρήδην τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ ὑπάρξεως ἰδεῶν ἢ σκοπῶν, δυναμένων κατὰ τινὰ τρόπον νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ¹⁾).

Οὐδὲν ἄρα ἔχνος συνειδήσεως ἐν τῇ ζωῇ, ἣτις ἀπογεννᾶται μόνον ἐκ μηχανικῶν συνδυασμῶν. Οὐδεὶς δὲ πνευματοκρατικὸς φιλόσοφος ἐξώθησεν εἰς τὰ ἔσχατα ἄκρα τῆς μάλιστα συνακολούθου λογικῆς τὴν ἄρνησιν τοῦ δόγματος τῆς ψυχώσεως καὶ τὴν ἀπόδειξιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς καθολικῆς μηχανικῆς ἐκδοχῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἐν τούτῳ δ' ὁ Lotze ὁμοιάζει σφόδρα πρὸς τὸν Καρτέσιον. Ὅθεν ἢ οὐχ ἦττον ἀσφαλῆς ἀποφανσις τῆς ταυτότητος τῶν δύο οὐσιῶν μετὰ πνευματοκρατικοῦ χαρακτῆρος ἀποβαίνει ὀλίγον τι ἀμφίβολος πρὸς ἀναγνώστην, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Lotze ἐθισθέντα εἰς διαφόρους ἰδέας.

Λοιπὸν ὁ δυῖσμός θελήσας νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν ἔσχατον αὐτοῦ διαλεκτικὸν ἀγῶνα ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πνευματοκρατικὴν ἐκδοχὴν. Ἐν τῇ καθαρωτάτῃ μορφῇ τούτου οὐδεμίᾳ ἄλλῃ περιοχῇ ὑπολείπεται αὐτῷ ἢ ἢ τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλ' ἐνταῦθα αἱ ἐνστάσεις πληθύνονται. Ἡ προσάλληλος μετατροπὴ τῶν δύο αἰτιωδῶν σειρῶν εἶναι τὸ πάντων μάλιστα ἀμφιβολώτατον καὶ τὸ ἥκιστα ἀποδεικτόν. Πάντα τὰ γεγονότα, ἅτινα οἱ τῆς ἀμοιβαίας ἐπενεργείας ὑπέρμαχοι προφέρονται ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν θεωρίας εἶναι ἀπλῶς καθαρὰ γεγονότα «ἀκολουθιῶν» ἢ γεγονότα «συντυχιῶν», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Lotze ²⁾. Ὅτι διέγερσις τις φωτὸς ἀκολουθεῖται ὑπὸ αἰσθήματος χρώματος ἢ συναίσθημά τι ὑπὸ βουλητικῆς πράξεως, τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ἐμπειρικὴν διαδοχὴν φαινομένων, ἣν ὁ ψυχολόγος καὶ ὁ φιλόσοφος ὀφείλουσι νὰ «ἐξηγήσωσι» καὶ οὐχὶ μόνον νὰ πιστώσωσιν. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι κινήσεις τις, ἦτοι καθαρῶς ποσοτικὸν γεγονός, δύναται νὰ μεταμορφοῦται εἰς τι, ὅπερ οὐδὲν μὲν οὐδαμῶς ἔχει ἔχνος ποσότητος ἐπ' οὐδεμιᾶς σημασίας τῆς λέξεως, οὐδ' ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς ἐντάσεως (ἣτις ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν γεγονότων ἀποδεικνύεται καὶ αὐτῇ, ὡς εἴπομεν, καθαρὰ ποιότητος), ἔχει δ' ὅμως τὴν ὅλην αὐτοῦ οὐσίαν ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ἐκτιμῇ· ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδεικνύεται ἢ μετάβασις αὕτη οὐδ' ἢ ἀντίστροφος μετάβασις τοῦ ποιοτικοῦ εἰς τὸ ποσοτικόν, ἢ τῆς ἐπαλλήλου ἐπενεργείας διδασκαλία οὐδὲν ἔχει ἐπιστημονικὸν κῦρος, εἶναι καθαρὰ ἐμπειρικὴ θεωρία καὶ οὐδὲν πλέον. Ὅθεν, ἐὰν αὕτη εἶναι, ὡς τινες ψυχολόγοι ἀποφαίνονται, ἡ μόνη

¹⁾ Πλὴν τῶν ἄλλων τοῦ Lotze ἀποδείξεων κατὰ τοῦ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς δόγματος δὲρα τὴν βραχείαν, ἀλλὰ δραστηκωτάτην ἀπόδειξιν ἐν σελ. 69 τοῦ μηχανευθέντος ἔργου (γαλλ. μετάφρασις).

²⁾ Οὕτω τὰ ὑπὸ τοῦ Ladd παρεχόμενα, Elements of physiol. Psychology, σελ. 633 κέ.

συνάδουσα πρὸς τὴν ἐμπειρίαν, ὁμολογητέον προσέτι ὅτι ἡ τοιαύτη ἐμπειρία εἶναι λίαν στοιχειώδης ¹).

Ὅπως παρακάμφωσι τὰς δυσχερείας ταύτας, πολλοὶ ψυχολόγοι κατέφυγον εἰς διδασκαλίαν, ἣτις τὴν ὑψίστην καὶ τυπικωτάτην αὐτῆς ἔκφρασιν ἔλαβεν ἐν τῇ μεγάλῃ μεταφυσικῇ τοῦ Σπινόζα, ἣτοι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ταυτότητος.

Ἡ θεωρία τῆς ταυτότητος.

Ὡς ἡ δυϊστικὴ διδασκαλία, οὕτω καὶ ἡ τῆς ταυτότητος ἢ ταυτίσουσα προσέλαβε δύο μορφὰς ἰκανῶς εὐδιακρίτους, τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν, καίτοι ἕνεκα αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς θεωρίας ταύτης ἡ πρώτη τῶν μορφῶν τούτων εἶναι ἡ φυσικωτάτη, ἔτι δὲ καὶ ἡ μάλιστα διαδεδομένη. Δύναται δὲ μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ταυτίσουσα διδασκαλία εἶναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας ἡ πρώτη καὶ μάλιστα ἀθόρμητος μορφή, ἐν ἣ ἔξηγγέλθησαν αἱ προσάλληλοι ἀναφοραὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης· διότι, ἐνῶ ἡ δυϊσουσα ἐκδοχὴ δὲν δύναται νὰ ἀναφανῆ, προτοῦ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα νὰ διακριθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς διανοήσεως, ἡ ἕτερα θεωρία δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς μεταφυσικῆς, ὅτε ἐπεπόλαζεν εἰσέτι ἡ ἀδιάκριτος ἐκδοχὴ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Μόνον δ' ἐν τῇ στωϊκῇ φιλοσοφίᾳ, θεωρούσῃ τὸ πνεῦμα καθολικὴν δύναμιν, διὰ πάντων τῶν καθ' ἕκαστα διήκουσαν, ἔλλογον ἅμα καὶ ἕνυλον, εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον ἀληθινὴν τινα ὑποδήλωσιν τῆς θεωρίας ταύτης· ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἀναγέννησιν ἀπέκειτο νὰ διατυπώσῃ αὐτὴν μετὰ μείζονος σαφηνείας ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἰορδάνου Βρούνου, ὅστις εἰς τὰ στοι-

¹) Ὁ Ladd (ἐνθ' ἄν σελ. 667) ἀποφαίνεται ρητῶς ὅτι «Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ὄν πραγματικόν, ἐφ' οὗ δύναται νὰ ἐπενεργῇ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὅπερ δύναται νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τὸ σῶμα διὰ τοῦ ἐγκεφάλου, εἶναι ἡ μόνη συμβιβαστὴ πρὸς πάντα τὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας». Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὄρα τὰς τοῦ G. A. Strong παρατηρήσεις ἐν τῷ ἀξιολόγῳ βιβλίῳ τοῦ Why the Mind has a body (1903), σελ. 103 κέ. καὶ σελ. 296 κέ. καὶ τὸν Eisler, Leib und Seele (1906), σελ. 111. κέ., ὅστις ἐξετάζει τὰς ποικίλας μορφὰς, ὡς ἡ θεωρία αὕτη ἔλαβεν ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐν Γερμανίᾳ διὰ τοῦ Ehrardt, Busse κτλ. Ἡ τοῦ Strong πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπαλλήλου ἐπιδράσεως ἑνστάσις, ὅτι ἡ ἄμεσος ἐπίδρασις ὀφείλει νὰ εἶναι συνεχὴς, ἐνῶ μετὰ ἀποφάσεως καὶ κινήσεως παρεμβαίνουσιν ἄμεσος γεγονότα διαλανθάνοντα ἡμᾶς, ἣτοι τὰ νευρικὰ φαινόμενα, ἔχει λίαν σχετικὴν ἀξίαν, διότι τὸ μάλιστα καθοριστέον εἶναι ἡ πραγματικότης τῆς πρὸς ἀλληλα μεταβάσεως τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος (βουλήσεως) καὶ φυσικοῦ φαινομένου, εἴτε τοῦτο εἶναι μυϊκὴ κίνησις εἴτε νευρικὸς κραδασμὸς (Strong, ἐνθ' ἄν. σελ. 106).